

Освіцінський Богдан Русланович

аспірант кафедри економіки і торгівлі,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-7353-5711>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ГАЗУ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄС

У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти державного регулювання ринку газу, його роль у забезпеченні національної безпеки та сталого економічного розвитку в умовах нових викликів. Зазначається, що специфічні природні та структурні особливості функціонування газових ринків, їх схильність до монополізації та стратегічне значення для економіки й суспільства зумовлюють необхідність активного втручання держави. Особливої актуальності це питання набуло для України, що зіткнулася з масштабними руйнуваннями енергетичної інфраструктури та порушенням логістичних ланцюгів внаслідок збройної агресії. Метою дослідження є обґрунтування ключових напрямів державного регулювання ринку газу в Україні, враховуючи виклики воєнного часу та на основі порівняльного аналізу вітчизняного і провідного європейського досвіду. Методологічну основу роботи становить системний аналіз економічних, соціальних, екологічних та геополітичних аспектів, що зумовлюють доцільність державного регулювання. Аналіз світового досвіду, зокрема європейського, засвідчив еволюцію регулювання від жорстких адміністративних методів до гнучких ринкових інструментів, спрямованих на посилення конкуренції, інтеграцію та безпеку поставок. Такі механізми, як енергетичні пакети ЄС, інструменти цінової корекції, спільні закупівлі та обов'язкові страхові запаси газу, довели свою ефективність у кризових ситуаціях. На основі порівняльного аналізу визначено, що попри значні успіхи у впровадженні норм ЄС, вітчизняне інституційне середовище потребує подальшого вдосконалення, зокрема у сфері забезпечення прозорості діяльності, оптимізації податкового регулювання та повноцінної інтеграції до єдиної європейської енергетичної мережі. Таким чином, у статті обґрунтовано, що адаптація передового досвіду ЄС є ключовим чинником для створення стійкого, незалежного та конкурентного ринку газу в Україні, що є критично важливим для відбудови та забезпечення довгострокової енергетичної безпеки.

Ключові слова: державне регулювання, ринок газу, енергетична безпека, енергетична політика, європейська інтеграція, регуляторні механізми, відбудова, диверсифікація, газові ринки ЄС.

Bogdan Osvitinsky

Postgraduate student at the Department of Economics and Trade,

Lesya Ukrainka Volyn National University

ENSURING UKRAINE'S ENERGY SECURITY: THE ROLE OF GAS MARKET STATE REGULATION AND EU INTEGRATION

The article explores the theoretical and practical aspects of state regulation of the gas market and its role in ensuring national security and sustainable economic development amidst new challenges. It notes that the specific natural and structural features of gas markets, their tendency toward monopolization, and their strategic importance for the economy and society necessitate active government intervention. This issue has become particularly urgent for Ukraine, which faces large-scale destruction of energy infrastructure and disruption of logistics chains as a result of armed aggression. The purpose of this study is to substantiate the key directions for state regulation of the gas market in Ukraine, taking into account the challenges of wartime and based on a comparative analysis of domestic and leading European experience. The methodological foundation of the work is a systematic analysis of the economic, social, environmental, and geopolitical factors that justify the appropriateness of state regulation. An analysis of global experience, particularly from EU countries, demonstrates the evolution of regulation from rigid administrative methods to flexible market-based tools aimed at strengthening competition, integration, and supply security. Mechanisms such as the EU energy packages, price correction tools, joint procurement, and mandatory gas storage reserves have proven their effectiveness in crisis situations. Based on this comparative analysis, the article concludes that despite significant progress in implementing EU norms, Ukraine's institutional environment requires further improvement, specifically in ensuring market transparency, optimizing tax regulation, and achieving full integration into the single European energy network. Thus, the article substantiates that adapting advanced EU experience is a key factor for creating a resilient, independent, and competitive gas market in Ukraine, which is crucial for reconstruction and ensuring long-term energy security.

Keywords: state regulation, gas market, energy security, energy policy, European integration, regulatory mechanisms, reconstruction, diversification, EU gas markets.

Постановка проблеми. Специфічні природні та структурні особливості функціонування ринку газу зумовлюються необхідністю активного втручання держави у регулювання основних ринкових процесів. Енергетичні ринки та ринок газу, як його ключова складова, практично у всіх країнах світу постають домінуючими для забезпечення економічного розвитку, національної безпеки та створення гідних умов життя населення країни.

Ринки газу за своєю природою та характером мають високу схильність до монополізації, ризиків непрозорості і закритості від суспільного нагляду, що вимагає регулювання з боку державних та публічних інституцій. Газ має стратегічне значення для енергетичної безпеки та функціонування економіки, у зв'язку з чим держава бере на себе роль гаранта надійності поставок, диверсифікації джерел і створення резервів. Винятково важливими за сучасних умов постають також соціальні аспекти функціонування газових ринків, які актуалізують доцільність державного втручання у ринкові процеси. Високий рівень концентрації пропозиції на глобальному рівні та екологічні наслідки використання газу також вимагають втручання держави для захисту національних інтересів і довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед ключових ознак, які зумовлюють необхідність активного державного втручання у ринкові процеси газової сфери України, вітчизняні науковці, зокрема Подрез-Ряполова І.В. [1], виділяють: недостатній рівень конкуренції та схильність внутрішнього ринку природного газу до монополізації; існуючий дисбаланс діяльності основних господарюючих суб'єктів, зокрема тих, хто задіяний у сфері постачання газу; недосконалість цінового механізму і порядку ліцензування діяльності операторів ринку. Костюк Г.В., Павленко І.А., Підкуйко О.О. [2] до цих ознак додають непрозорість та недосконалість механізмів субсидування учасників ринку, а також необхідність масштабування національних енергетичних ринків, в т.ч. ринку природного газу. Кизим М.О. та ін. [3] вказують на високий рівень впливу ринку природного газу на інші сектори енергетики, що позначається на ефективності їх функціонування. Так, проблеми на газовому ринку водночас призводять до напруги, розбалансованості та фінансових труднощів сфери теплопостачання. На думку вчених, державне регулювання ринку природного газу має ґрунтуватись на принципах безпеки, енергоефективності, екологічності, незалежності, цінової не дискримінації та відповідальності всіх учасників.

Тресков А.В. [4] вважає що наслідки війни – масштабні руйнування інфраструктури ринку природного газу, порушення логістичних ланцюгів, структурні зміни у обсягах та характері споживання природного газу, постають додатковими причинами активного державного втручання у ринкові механізми газового ринку. Як наслідок, внутрішній укра-

їнський ринок на сьогодні потребує підтримки стабілізації його функціонування, диверсифікації джерел постачання та пошуку гнучких і дієвих державних інструментів забезпечення енергетичної незалежності національної економіки.

Як свідчить огляд літературних джерел, наявність монопольних ознак функціонування ринку природного газу постає однією з ключових причин, що спричиняють необхідність його державного регулювання. Регулювання цін на природний газ – один з найбільш гострих та складних компонентів державного регулювання газового ринку. Як зауважує О.Г. Дзьоба [5], в Україні тривалий час використовувався адміністративний підхід до цінового регулювання, який призвів до непрозорих схем ціноутворення, створення передумов для реалізації інтересів олігархічних структур та монополізації ринку природного газу.

Швед О.М. [6] за результатами аналізу ступеня прийняття і дії інструментів, регламентуючих функціонування ринку природного газу в Україні виділяє три рівні: I рівень – постанови публічних спеціалізованих інституцій та органів (наприклад, НКРЕКП); II рівень – безпосередньо законодавчий – прийняття відповідних нормативно-правових актів (законів України, постанов КМУ, указів Президента України); III рівень – кодекси, які регламентують діяльність та відносини всіх учасників ринкових відносин.

Перезовова І.В. і Лісова О.В. [7] свою увагу зосереджують на механізмі модернізації ГТС України та визначають, що сучасні механізми регулювання ринком газу мають враховувати засади сталого розвитку мати стратегічну орієнтацію на останні тенденції розвитку газових ринків ЄС.

У зарубіжній науковій літературі у якості основною причини, яка зумовлює доцільність державного регулювання ринків природного газу, вчені називають необхідність підтримання конкурентних умов. Державні регулятори мають зосереджуватись у першу чергу у сфері ринкових тарифів та створенні для постачальників умов вільного доступу до ринків [8]. Разом з тим, науковці відмічають, що високо регульований газовий ринок часто не забезпечує фактичної вартості постачання, призводить до недостатнього інвестування та спричиняє дефіцит природного газу в країні. Такі ризики зумовлюють доцільність пошуку балансу між завданнями та результатами державного регулювання ринків природного газу [9].

Незважаючи на певні відмінності у наукових підходах і результатах дослідження, всі науковці погоджуються, що механізми управління енергетичною сферою, у т.ч. регулювання ринку природного газу, мають бути стратегічно спрямовані на енергоефективність та енергозбереження [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Традиційні підходи до державного регулювання ринку газу виявилися недостатньо

ефективними для протидії новим викликам, що постали перед Україною внаслідок війни, зокрема руйнуванню інфраструктури та зміні споживання. Залишаються невирішеними такі ключові питання:

- Відсутність комплексного підходу до розробки нових інструментів регулювання, спрямованих на відновлення ринку та забезпечення енергетичної незалежності країни.

- Недостатній аналіз і обґрунтування шляхів адаптації досвіду країн ЄС, зокрема використання механізмів корекції цін і спільних закупівель, до реалій України.

- Брак системних пропозицій щодо вдосконалення інституційного середовища ринку газу, зокрема забезпечення його прозорості та інтеграції в єдину європейську енергетичну мережу.

Їхнє розв'язання є критично важливим для формування нової, дієвої моделі державного регулювання ринку газу, яка відповідатиме сучасним викликам і стане основою для забезпечення енергетичної безпеки, відбудови галузі та подальшої євроінтеграції України.

Метою статті є обґрунтування ключових напрямів державного регулювання ринку газу в Україні з урахуванням викликів воєнного часу та на основі порівняльного аналізу вітчизняного і провідного світового (зокрема, європейського) досвіду.

Виклад основного матеріалу. Систематизація результатів наукових досліджень українських та зарубіжних вчених показала, що необхідність державного регулювання ринку природного газу визначається сукупністю важливих економічних, соціальних, екологічних та геополітичних аспектів (рис. 1).

За сучасних умов природний газ (разом з його альтернативними замінниками, які набувають поширення та популярності), способи регулювання ринку

його продажу являються одним з вагомих інструментів впливу на геополітичні, економічні, екологічні та соціальні аспекти розвитку країн та життя населення. Аналіз такого впливу дозволив систематизувати фактори та умови, що зумовлюють необхідність державного регулювання ринку природного газу (табл. 1).

Визначені аспекти і фактори дозволяють відмітити, що, незважаючи на світові тренди до лібералізації газових ринків, їх державне регулювання залишається важливим інструментом, який дозволяє забезпечити гарантії соціальної, економічної і екологічної стабільності та безпеки, які постають критично важливою для функціонування сучасних держав.

Світовий довід показує, що країнами-флагманами у сфері державного регулювання ринків газу стали США та Канада, у яких активні інструменти державного втручання на основі «м'яких» ринкових механізмів відбувались, починаючи з 1980 років. Практично у той же час активні дії уряду у напрямку підвищення ступеня прозорості та лібералізації ринків газу вживались у Великобританії. Загальним результатом такого державного регулювання стало удосконалення тарифного ціноутворення та зниження цін на газ. Змінились і підходи до взаємодії учасників газових ринків – відбувався поступовий перехід від коротко- до довгострокових контрактів. Це сприяло підвищенню прогнозованості, стабільності і надійності ринкових відносин [11].

Ключовими завданнями державного регулювання ринку газу у європейських країнах поставали уніфікація ринкових механізмів за різними країнами, підвищення ступеня конкурентності відносин між учасниками, лібералізація ринку та підвищення рівня його прозорості [12].

Рис. 1. Основні аспекти доцільності державного регулювання ринку газу

Джерело: авторська розробка

Таблиця 1

Фактори та умови, що зумовлюють необхідність державного регулювання ринку природного газу

Основні причини та умови	Короткий зміст доцільності державного втручання
Економічні аспекти	Потреба у значних капітальних інвестиціях на добичу, будівництво газотранспортних мереж та створення розподільних систем, що ускладнює прояв конкуренції. Традиційні ознаки монопольного або олігополістичного ринку, що зумовлюють існування природних монополій при розподілі та дистрибуції газу. Контроль доступу: власники та розпорядники ГТС мають важелі дискримінації інших учасників ринку (постачальників), перешкоджаючи їм у доступі до мережі. Держава має регулювати доступ до мережі, встановлюючи тарифи та правила, щоб забезпечити рівні і справедливі умови для всіх. Будівництво та утримання ГТС вимагають значних довгострокових інвестицій. Акумуляування інвестиційних потоків вимагає гарантій і контролю держави та організації дієвих форм партнерства. Досягнення макроекономічної стабільності країни: регулювання впливу цін на енергетичні ресурси (природний газ) на інфляцію, збалансування доходів і витрат державного бюджету, пов'язаних з енергоресурсами.
Стратегічний інструмент забезпечення енергетичної та національної безпеки	Традиційні економіки країн мають високий рівень залежності від енергетичних ресурсів, зокрема, природного газу. Імпортна залежність економік від природного газу визначає їх вразливість до політичного та інших видів зовнішнього тиску. Держава стимулює диверсифікацію джерел та маршрутів постачання, з метою уникнення залежності від одного постачальника. Експортна залежність країн визначає потребу у контролі за джерелами формування доходів, як інструменту забезпечення зовнішньоекономічної безпеки та стабільності бюджетів.
Соціальні аспекти	Необхідність забезпечення соціальної справедливості у наданні справедливого і рівного економічного доступу населення до основних послуг, які створюються за рахунок споживання природного газу. Захист споживачів від монопольних дій газових операторів. Досягнення соціальної стабільності у суспільстві.
Політичні аспекти	Забезпечення політичної стабільності та енергетично-економічної безпеки країни. Зниження рівня залежності країни від дії зовнішніх інструментів геополітичного впливу.
Екологічні аспекти та довгострокові цілі	Стимулювання енергоефективності – заохочення інвестицій у енергоефективні та екологічно безпечні технології. Прискорення переходу до «зеленої» енергетики та «зеленої» економіки. Контроль та нейтралізація енергетичних ризиків кліматичних змін.

Джерело: авторська розробка

Як свідчать дослідження, регулювання ринків природного газу в країнах Європейського Союзу є складною системою правил, спрямованих на забезпечення: наступних ключових ознак і умов його функціонування: створення і підтримка конкурентного середовища, досягнення енергетичної безпеки Європи, забезпечення доступності газових ресурсів для споживачів, подальша інтеграція ринку в межах ЄС, сприяння зеленому переходу до відновлюваних джерел енергії та мінімізація наслідків кліматичних змін.

Нормативно-правову основу державного регулювання ринків природного газу у ЄС сформували енергетичні пакети. Перший енергетичний пакет (прийнятий у 1998 році), другий і третій енергетичні пакети (відповідно 2003 та 2009 роки) були спрямовані на забезпечення відокремлення господарської діяльності з видобутку, транспортування і постачання (із відповідним обліковим забезпеченням і звітністю), розширення доступ третіх сторін до енергетичної інфраструктури, створення національних регуляторів та організація об'єктивності, прозорості і незалежності їхньої діяльності. Загальним результатом реалізації всіх трьох енергетичних

пакетів регулювання ринку газу та електроенергії у європейських країнах стало: 1) формування єдиного ринку із вільними транскордонними потоками газу та електроенергії із уніфікованими «умовами гри» на ньому; 2) підвищення ступеня конкуренції та зниження рівня монополізації ринкових відносин; 3) створення передумов для підвищення енергетичної безпеки ЄС на засадах диференціації та збільшення кількості постачальників; 4) кращий захист прав споживачів енергетичних ресурсів (підвищення прозорості цінового механізму, додаткові можливості для споживачів щодо зміни постачальника, більш широкий доступ до публічної інформації).

Одним з головних результатів реалізації перших трьох енергетичних пакетів стало створення передумов для активізації розвитку «зеленої» енергетики та організації структурних трансформацій у бік декарбонізації економіки Європейського Союзу. Для підтримки досягнення цих цілей у 2019 році був прийнятий Пакет «Чиста енергія для всіх європейців», який містив заходи з подальшої орієнтації на зелену трансформацію європейської економіки і модернізації ринків електроенергії. У 2022 році був прийнятий план «REPowerEU» та «Fit for 55», основними

завданнями яких стали зменшення залежності ЄС від російського газу; сприяння розвитку відновлюваних газів (біометан, водень), подальша розбудова та удосконалення інфраструктури ринків газу відповідно до нових цілей і орієнтирів (транспортування відновлювальних видів газу, логістика, зберігання).

Серед основних інструментів державного регулювання ринків газу в ЄС найбільш розповсюдженими постають такі елементи, як: моніторинг і нагляд боку регулятивних органів (наприклад, Агентством із співробітництва органів регулювання енергетики), інструменти стимулювання переходу до «зеленої» енергетики (податки, квоти на викиди CO₂, відміна державних субсидій на види діяльності, які підвищують ризики кліматичних змін) тощо. Виключне значення має механізм ринкової корекції цін, який призначений для обмеження цін та використовується для цінового регулювання на газових ринках. Він застосовується як для цін на природний газ, так і для цін на СПГ та активується за умов, коли ціни на торговельних біржах перевищують певний встановлений рівень. В основу регульованого рівня цін покладаються дві величини: довідкова ціна (яка визначається на основі кошику індексів та відображає ціну імпорту газу) та розрахункова ціна деривативу TTF на найближчий період. Після активації дії механізму ринкової корекції цін оприлюднюється офіційна інформація, яка є доступною для всіх учасників торгів. Нормативним підґрунтям для застосування механізму ринкової корекції цін на газ є Регламент (ЄС) 2022/2578. Рішення щодо активації чи призупинення дії даного механізму приймаються Комісією ЄС та Європейським агентством з енергетичного регулювання (EUACER).

Основним механізмом регулювання цін на газ у ЄС був Механізм корекції ринку – тимчасовий надзвичайний захід для обмеження надмірно високих оптових цін на газ. Активований Регламентом Ради (ЄС) 2022/2578, він встановив динамічний безпечний ліміт для запобігання штучному завищенню цін, зокрема, коли ціна за фіксованою ціною в рамках Механізму передачі права власності (TTF) напередодні перевищувала 180 євро/МВт·год і була на 35 євро/МВт·год вищою за світову референтну ціну на СПГ. Даний механізм покликаний забезпечувати ринкову стабільність і визначеність для всіх учасників газового ринку.

З метою зниження ринкових цін на природний газ, які викликані ризиками зовнішнього середовища (політичними, економічними, епідеміологічними) Комісія ЄС практикує створення «цінових коридорів», які були використані у 2022 році як відповідь за різке зростання цін на енергетичні ресурси, викликані початком повномасштабного вторгнення рф. Крім того, уряд ЄС централізовано здійснює вплив та регулювання обсягу попиту на газ, намагаючись його скоротити. Запланований урядом ЄС обсяг скорочення дорівнює 15% (відповідно до регламенту

ЄС № 2022/1369). Для досягнення даного індикатора передбачені такі інструменти державного регулювання, як системи ранжування споживачів (при пріоритеті забезпечення населення та соціально важливих сфер), спільні аварійні механізми та між-державна солідарність.

Крім механізмів цінового державного регулювання, країни ЄС активно практикують використання інших заходів, таких як агрегація попиту та спільні закупівлі енергетичних ресурсів через віртуальні енергетичні платформи, обов'язкова мінімальна участь країн ЄС, встановлення гарантій транскордонних потоків газу під час надзвичайних ситуацій, допомога у плануванні та проведенні спільних тендерів для координації дій покупців і постачальників газу на ринку.

Виходячи з необхідності та важливості питання забезпечення енергетичної безпеки національних економік для всіх країн особливо актуальним постає регулювання ринку газу у частині створення страхових запасів та резервів. Діючими нормами у ЄС передбачено контроль за станом заповнення газових сховищ, обсяг якого станом на 01 листопада має становити не менше, ніж 90%. Головним результатом регулювання страхових резервів газу є економія витрат та підвищення ступеня стабільності і захищеності ринку від ризиків. Серед дієвих інструментів такого регулювання науковці називають мінімальні зобов'язання країн зі зберігання обсягів газу.

В Україні регулювання розміру страхового запасу природного газу відбувається на основі Законів України «Про ринок природного газу», Кодексом газотранспортної системи, Постановами НКРЕКП, щорічним розпорядженнями Міністерства енергетики України. Функції створення стратегічного запасу природного газу покладені на провідних операторів газового ринку, зокрема, НАК «Нафтогаз України» та Міністерство енергетики.

В Україні для побудови дієвих механізмів управління ринком газу було створено відповідне інституційне середовище, умови якого, у цілому, сформували базис для забезпечення конкурентного внутрішнього ринку. У вітчизняне законодавство поступово імплементуються норми і стандарти ЄС у частині ринку енергетичних ресурсів, відбулось розмежування повноважень та діяльності ринкових операторів, ліквідована неефективна система перехресного субсидування цін на газ. Серед перспективних завдань подальшого удосконалення інституційного середовища залишається забезпечення прозорості діяльності видобувних компаній і ринків газу (оптового та роздрібного), приведення податкового регулювання газової сфери до провідної світової практики та реалізація заходів, які дозволять Україні стати повноправним учасником єдиної європейської енергетичної мережі [13].

Основними регуляторами ринку природного газу в Україні з відповідним функціями і завданнями регулювання виступають:

1) Кабінет Міністрів України – забезпечує спеціальних обов'язків учасників ринку, регулювання природних монополій, регулює розмір страхового резерву, захист споживачів;

2) Міністерство енергетики України – забезпечує технічне регулювання, регулює обсяги ринку (аукціони, диверсифікація джерел постачання), регулює природні монополії (затверджує оператора ГТС);

3) НКРЕКП – регулювання природних монополій та діяльності постачальників (сертифікація, ліцензування, правила постачання), регулювання платіжно-розрахункових відносин, контроль.

В умовах ринкових відносин, коли їхня специфіка вимагає втручання державних інституцій з метою захисту споживачів і суспільства, регулювання ринкових процесів набуває системного характеру та здійснюється за допомогою спеціальних механізмів. Методичний підхід до управління і регулювання, заснований на розробці відповідних механізмів (організаційного, управлінського, економічного, господарського тощо) є досить розповсюдженим у науковій літературі і практиці управлінської діяльності.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що у сучасних умовах цифрова трансформація аграрного сектору постає не лише як інноваційний напрям розвитку, а як необхідна відповідь на глобальні виклики, пов'язані з продовольчою безпекою, кліматичними змінами, нестачею ресурсів та збільшенням населення. Принципи цифрового управління (прозорість, оперативність, автоматизація, аналітика, інклюзивність і захист даних) формують концептуальну основу для ефективного функціонування агросистем у новій цифровій реальності.

Запровадження цих принципів сприяє не лише зростанню продуктивності сільського господарства, а й забезпечує кращу координацію між фермерами, державою, наукою та споживачами. Цифрові технології дозволяють приймати управлінські рішення на основі даних, швидко реагувати на ризики, зменшувати втрати, підвищувати стійкість виробництва та гарантувати доступність продовольства для населення.

Ключову роль у цьому процесі відіграє держава, яка забезпечує інституційні, правові, освітні та інфраструктурні умови для масштабного впровадження цифрових інструментів. Водночас, подолання викликів таких, як цифрова нерівність, нестача інтернет-доступу чи загроза монополізації агроданних, вимагає міжсекторального партнерства та стратегічного підходу до цифрової політики.

Таким чином, цифрове управління в аграрному секторі є не просто технологічною модернізацією, а потужним інструментом формування сучасної, справедливої та стійкої продовольчої системи, орієнтованої на довгострокову безпеку та добробут суспільства.

Основним механізмом регулювання цін на газ у ЄС був Механізм корекції ринку - тимчасовий над-

звичайний захід для обмеження надмірно високих оптових цін на газ. Активованій Регламентом Ради (ЄС) 2022/2578, він встановив динамічний безпечний ліміт для запобігання штучному завищенню цін, зокрема, коли ціна за фіксованою ціною в рамках Механізму передачі права власності (ТТФ) напередодні перевищувала 180 євро/МВт·год і була на 35 євро/МВт·год вищою за світову референтну ціну на СПГ. Даний механізм покликаний забезпечувати ринкову стабільність і визначеність для всіх учасників газового ринку.

З метою зниження ринкових цін на природний газ, які викликані ризиками зовнішнього середовища (політичними, економічними, епідеміологічними) Комісія ЄС практикує створення «цінових коридорів», які були використані у 2022 році як відповідь за різке зростання цін на енергетичні ресурси, викликані початком повномасштабного вторгнення між Україною та РФ. Крім того, уряд ЄС централізовано здійснює вплив та регулювання обсягу попиту на газ, намагаючись його скоротити. Запланований урядом ЄС обсяг скорочення дорівнює 15% (відповідно до регламенту ЄС № 2022/1369). Для досягнення даного індикатора передбачені такі інструменти державного регулювання, як системи ранжування споживачів (при пріоритеті забезпечення населення та соціально важливих сфер), спільні аварійні механізми та міждержавна солідарність.

Виходячи з необхідності та важливості питання забезпечення енергетичної безпеки національних економік для всіх країн особливо актуальним постає регулювання ринку газу у частині створення страхових запасів та резервів. Діючими нормами у ЄС передбачено контроль за станом заповнення газових сховищ, обсяг якого станом на 01 листопада має становити не менше, ніж 90%. Головним результатом регулювання страхових резервів газу є економія витрат та підвищення ступеня стабільності і захищеності ринку від ризиків. Серед дієвих інструментів такого регулювання науковці називають мінімальні зобов'язання країн зі зберігання обсягів газу.

В Україні регулювання розміру страхового запасу природного газу відбувається на основі Законів України «Про ринок природного газу», Кодексом газотранспортної системи, Постановами НКРЕКП, щорічним розпорядженнями Міністерства енергетики України. Функції створення стратегічного запасу природного газу покладені на провідних операторів газового ринку, зокрема, НАК «Нафтогаз України» та Міністерство енергетики.

Європейський досвід продемонстрував високу ступень адаптивності ринку газових ресурсів до викликів і загроз останніх років, зокрема, спричинених повномасштабним вторгненням російської федерації. Країни ЄС розробили дієві інструменти управління ринком газу у частині забезпечення його незалежності, безпеки та екологічності. Корисним для України може стати досвід створення прозорих

цифрових платформ за прикладом інтерактивної панелі моніторингу безпеки ринку газу. Дана цифрова панель відображає комплексні щотижневі дані про потоки газу по трубопроводах, потоках скрапленого природного газу, обсягах споживання та накопичення. Дієвість та зручність платформи, як інструменту державного і публічного моніторингу ринку газу, постає в поєднанні актуальної інформації з чотирьох ринкових платформ ЄС: платформа прозорості «ENTSOG» для показників транспортування газу, «AGSI+» – для інформації про зберігання газу, «ALSI» – для даних про обсяги постачання газу та платформу даних EUROSTAT.

В Україні для побудови дієвих механізмів управління ринком газу було створено відповідне інституційне середовище, умови якого, у цілому, сформували базис для забезпечення конкурентного внутрішнього ринку. У вітчизняне законодавство поступово імплементуються норми і стандарти ЄС у частині ринку енергетичних ресурсів, відбулось розмежування повноважень та діяльності ринкових операторів, ліквідована неефективна система перехресного субсидування цін на газ. Серед перспективних завдань подальшого удосконалення інституційного середовища залишається забезпечення прозорості діяльності видобувних компаній і ринків газу (оптового та роздрібного), приведення податкового регулювання газової сфери до провідної світової практики та реалізація заходів, які дозволять Україні стати повноправним учасником єдиної європейської енергетичної мережі [13].

Основними регуляторами ринку природного газу в Україні з відповідним функціями і завданнями регулювання виступають: 1) Кабінет Міністрів України – забезпечує спеціальних обов'язків учасників ринку, регулювання природних монополій, регулює розмір страхового резерву, захист споживачів; 2) Міністерство енергетики України – забезпечує технічне регулювання, регулює обсяги ринку (аукціони, диверсифікація джерел постачання), регулює природні монополії (затверджує оператора ГТС); 3) НКРЕКП – регулювання природних монополій та

діяльності постачальників (сертифікація, ліцензування, правила постачання), регулювання платіжно-розрахункових відносин, контроль.

В умовах ринкових відносин, коли їхня специфіка вимагає втручання державних інституцій з метою захисту споживачів і суспільства, регулювання ринкових процесів набуває системного характеру та здійснюється за допомогою спеціальних механізмів. Методичний підхід до управління і регулювання, заснований на розробці відповідних механізмів (організаційного, управлінського, економічного, господарського тощо) є досить розповсюдженим у науковій літературі і практиці управлінської діяльності.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що державне регулювання ринку газу є неминучим і стратегічно важливим інструментом, що забезпечує енергетичну, економічну та соціальну безпеку держави. Незважаючи на світові тренди до лібералізації, втручання держави залишається критично важливим для протидії монополістичним тенденціям, захисту прав споживачів та управління ризиками, що посилюються в умовах війни.

Світовий досвід, зокрема країн ЄС, демонструє перехід від жорстких адміністративних методів до гнучких ринкових інструментів. Такі механізми, як спільні закупівлі, механізми корекції цін та регулювання страхових резервів, довели свою ефективність у забезпеченні стабільності та диверсифікації джерел постачання. Цей досвід є цінним для України, що стоїть перед завданням відбудови інфраструктури та інтеграції в єдину європейську енергетичну мережу.

Таким чином, для подальшого вдосконалення вітчизняного ринку газу необхідна імплементація провідних європейських практик. Це включає забезпечення прозорості діяльності всіх учасників ринку, оптимізацію податкового регулювання та повноцінне приєднання до європейської енергетичної системи. Лише за такого підходу Україна зможе побудувати стійкий, незалежний і конкурентний ринок газу, що є ключовою передумовою сталого розвитку економіки та національної безпеки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Подрез-Ряполова І. В Економіко-правові проблеми здійснення господарської діяльності з постачання природного газу в Україні. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. С. 118–122. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/17.05.19/17_05_2019-118-122.pdf
2. Костюк Г. В., Павленко І. А., Підкуйко О. О. Особливості функціонування та антимонопольного регулювання ринку енергетичних ресурсів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1057>
3. Кизим М. О., Котляров Є. І., Салашенко Т. І., Рудика О. В. механізм функціонування та державного регулювання регіональних ринків теплоенергії. *Бізнес Інформ*. 2022. № 10. С. 64–73. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-10-64-73>
4. Тресков А. В. Сучасний стан національної енергетики як об'єкту державної енергетичної політики в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління*. 2022. Вип. 2(17). DOI: <https://doi.org/10.52363/2414-5866-2022-2-5>
5. Дзьоба О. Г. Особливості ціноутворення на регіональних ринках природного газу. *Науковий вісник ІФНТУНГ*. 2009. № 4(22). С. 14–21.
6. Швед О. М. Управління розвитком послуг газопостачання побутовим споживачам : дис. ... д-ра філософії, спец. 051 Економіка. Івано-Франківськ, 2021. 202 с. URL: <https://www.nung.edu.ua/sites/default/files/2021-04/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf>

7. Перевозова І. В., Лісова О. В. Розробка механізму оцінювання процесу модернізації газотранспортної системи в умовах сталого розвитку. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-27>
8. Juris A. Development of Competitive Natural Gas Markets in the United States. *The World Bank Group. Finance, Private Sector, and Infrastructure Network*. 1998. No. 141. P. 2–8. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/177061468761435889/pdf/17897-Replacement-file-141JURIS.pdf>.
9. Putriastuti M., Hanita M., Yusgiantoro P. Impact of natural gas pricing policy for energy security and macroeconomic resilience: A literature review from global perspective. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science*. 2021. 927(1):012009. DOI: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/927/1/012009>
10. Організаційно-економічний механізм енергозбереження: монографія / Ю. В. Дзядичев, В. Я. Брич, В. В. Дзеджула, Р. Б. Гевко, та ін. Тернопіль : THEU, 2018. 154 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/31705>
11. Дзюба О. Г. Особливості ціноутворення на регіональних ринках природного газу. *Науковий вісник ІФНТУНГ*. 2009. № 4(22). С. 14–21.
12. Коротя М. І. Європейський досвід регулювання ринку природного газу: розподіл, транспортування. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 93–98. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-41>
13. Єлісєєва Л. В. Інституційне забезпечення функціонування ринку газу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2016. № 4. С. 249–254. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/4_ukr/40.pdf

REFERENCES

1. Podrez-Riapolova, I. V. (2013). Ekonomiko-pravovi problemy zdiisnennia hospodarskoi diialnosti z postachannia pryrodnoho hazu v Ukraini [Economic and legal problems of conducting economic activity in the supply of natural gas in Ukraine]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva – Theory and Practice of Jurisprudence*, 2, 118–122. https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/17.05.19/17_05_2019-118-122.pdf [in Ukrainian].
2. Kostiuk, H. V., Pavlenko, I. A., & Pidkuiko, O. O. (2017). Osoblyvosti funktsionuvannia ta antymonopolnoho rehuliuвання rynku enerhetychnykh resursiv [Features of functioning and antimonopoly regulation of the energy resources market]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development*, 4. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1057> [in Ukrainian].
3. Kyzym, M. O., Kotliarov, Ye. I., Salashenko, T. I., & Rudyka, O. V. (2022). Mekhanizm funktsionuvannia ta derzhavnoho rehuliuвання rehionalnykh rynkiv teploenerhii [Mechanism of functioning and state regulation of regional heat energy markets]. *Biznes Inform – Business Inform*, 10, 64–73. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-10-64-73> [in Ukrainian].
4. Treskov, A. V. (2022). Suchasnyi stan natsionalnoi enerhetyky yak ob'ektu derzhavnoi enerhetychnoi polityky v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [The current state of national energy as an object of state energy policy under martial law in Ukraine]. *Visnyk NUTS Ukraine. Seriya: Derzhavne upravlinnia – Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine. Series: Public Administration*, 2(17). <https://doi.org/10.52363/2414-5866-2022-2-5> [in Ukrainian].
5. Dzoba, O. H. (2009). Osoblyvosti tsinoutvorennia na rehionalnykh rynkakh pryrodnoho hazu [Features of pricing in regional natural gas markets]. *Naukovyi visnyk IFNTUNG – Scientific Bulletin of IFNTUNG*, 4(22), 14–21 [in Ukrainian].
6. Shved, O. M. (2021). Upravlinnia rozvytkom posluh hazopostachannia pobutovym spozhyvacham [Management of the development of gas supply services for household consumers]. (Doctoral dissertation). Ivano-Frankivsk: IFNTUNG. <https://www.nung.edu.ua/sites/default/files/2021-04/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf> [in Ukrainian].
7. Perevozova, I. V., & Lisova, O. V. (2021). Rozrobka mekhanizmu otsiniuvannia protsesu modernizatsii hazotransportnoi systemy v umovakh staloho rozvytku [Development of a mechanism for evaluating the modernization process of the gas transportation system in the context of sustainable development]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and Society*, 26. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-27> [in Ukrainian].
8. Juris, A. (1998). Development of competitive natural gas markets in the United States. *The World Bank Group. Finance, Private Sector, and Infrastructure Network*, 141, 2–8. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/177061468761435889/pdf/17897-Replacement-file-141JURIS.pdf>.
9. Putriastuti, M., Hanita, M., & Yusgiantoro, P. (2021). Impact of natural gas pricing policy for energy security and macroeconomic resilience: A literature review from global perspective. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 927(1), 012009. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/927/1/012009>.
10. Dziadykevych, Yu. V., Brych, V. Ya., Dzhdzhula, V. V., & Hevko, R. B., et al. (2018). Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy enerhohozberezhennia [Organizational and economic mechanism of energy saving]. Ternopil: TNEU. <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/31705> [in Ukrainian].
11. Dzoba, O. H. (2009). Osoblyvosti tsinoutvorennia na rehionalnykh rynkakh pryrodnoho hazu [Features of pricing in regional natural gas markets]. *Naukovyi visnyk IFNTUNG – Scientific Bulletin of IFNTUNG*, 4(22), 14–21 [in Ukrainian].
12. Korotia, M. I. (2019). Yevropeyskyi dosvid rehuliuвання rynku pryrodnoho hazu: rozpodil, transportuvannia [European experience of regulating the natural gas market: distribution and transportation]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia – Scientific Notes of Taurida National University named after V. I. Vernadsky. Series: Economics and Management*, 30(69)(4), 93–98. <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-41> [in Ukrainian].
13. Yelisieieva, L. V. (2016). Instytutsiine zabezpechennia funktsionuvannia rynku hazu v Ukraini [Institutional support of the functioning of the gas market in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and Society*, 4, 24 9–254. https://economyandsociety.in.ua/journals/4_ukr/40.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла: 05.04.2023

Стаття прийнята: 17.05.2023

Стаття опублікована: 30.06.2023